

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі бухгалтерського обліку в промисловості Тернопільської академії народного господарства Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат економічних наук, професор
Журавель Григорій Павлович,
Тернопільська академія народного господарства,
проректор з навчальної роботи

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Усач Богдан Федорович,
Львівська комерційна академія,
професор кафедри аудиту

кандидат економічних наук, доцент
Крупка Ярослав Дмитрович,
Тернопільська академія народного господарства,
доцент кафедри економіки і управління
інвестиціями

Провідна установа – Харківський державний технічний університет
сільського господарства Міністерства аграрної
політики України, кафедра обліку і аудиту, м.
Харків

Захист відбудеться "25" жовтня 2001 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д-58.082.01 Тернопільської академії народного господарства за адресою:

46004, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11, аудиторія 1300.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільської академії народного господарства за адресою: 46004, м. Тернопіль, вул. Львівська, 6.

Автореферат розісланий " 25 " *жовтня* 2001 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

З. В. Задорожний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток ринкових відносин, докорінний перегляд поглядів на проблеми власності зумовили відродження і правове закріплення різних форм власності в Україні. Розгортання широкомасштабного процесу приватизації державних і комунальних підприємств з наступним перетворенням в акціонерні товариства пов'язане з неухильним збільшенням кількості останніх, посиленням їх впливу на формування ринку цінних паперів в Україні.

Організація і функціонування акціонерних товариств вимагають нових підходів до системи управління їх фінансово-господарською діяльністю. Зміст таких нововведень полягає в приведенні всіх елементів системи управління у відповідність з організаційно-правовими особливостями акціонерної форми підприємницької діяльності. Звідси й об'єктивний нині процес зростання ролі та значення таких функцій управління як облік, контроль і аналіз діяльності акціонерних товариств, розробка на основі отриманої інформації стратегії та тактики роботи товариства, які найбільш адекватні до ситуації, що склалася.

Ефективність управління фінансовими ресурсами акціонерного товариства значною мірою визначається єдністю побудови бухгалтерського обліку й аналізу таких нових для облікової практики економічних процесів ринкового господарства як формування власного капіталу, інвестиційно-емісійна діяльність, дивідендна політика акціонерного товариства. Через відсутність детальної науково-методичної розробки питань економічної сутності поняття "власний капітал" і його законодавчу неврегульованість стосовно акціонерних особливостей підприємницької діяльності, реалізація сучасного підходу до трактування джерел діяльності акціонерних товариств носить несистемний характер.

Окремі питання теорії, методики та організації бухгалтерського обліку та аналізу власного капіталу подані у працях Бєлобжецького І., Бутинця Ф., Голова С., Добровського В., Єфімової О., Завгороднього В., Крейніної М., Крупки Я., Литвина Б., Мниха Є., Новодворського В., Сопка В., Соколова Я., Усача Б., Фаріона І., Шкарабана С., Шнейдмана Л. та інших авторів, які започаткували теоретичне обґрунтування і подальшу розробку даної проблеми.

Питання методики та організації обліку і аналізу в акціонерних товариствах малодосліджені і є дискусійними. Так, потребують удосконалення методика обліку формування і руху власного капіталу акціонерного товариства, обліку власних акцій, дивідендна політика та облік дивідендів, бухгалтерська звітність як джерело інформації для численних груп споживачів, облікова політика акціонерних товариств тощо.

Актуальність зазначених проблем, їх практичне значення і недостатня теоретична розробка обумовили вибір теми, мету, завдання, предмет, методи і структуру дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Тернопільської академії народного господарства і належить до державно-бюджетної теми "Дослідження та розробка концептуальних основ формування

обліку й аналізу власного капіталу акціонерних товариств, теоретичному обґрунтуванні та розробці рекомендацій, спрямованих на їх удосконалення на новій методичній та організаційній основах. У дисертаційній роботі отримала подальший розвиток концепція бухгалтерського обліку як інформаційної бази для прийняття рішень у сфері менеджменту.

В процесі проведеного дослідження одержані такі основні наукові результати:

- теоретично обґрунтовано поняття “власний капітал” як головне джерело фінансового забезпечення діяльності підприємств;
- уточнено класифікаційні ознаки структури власного капіталу та його складові елементи як об’єкта бухгалтерського обліку й аналізу в системі фінансового менеджменту акціонерного товариства. В основу класифікацій як за джерелами формування, так і прогнозованими напрямками використання власних коштів акціонерного товариства покладено застосування економічного та юридичного підходів у структуруванні власного капіталу;
- визначено організаційні та методологічні засади ведення обліку власного капіталу на підприємствах акціонерної організаційно-правової форми власності відповідно до національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку;
- розроблено реєстри аналітичного обліку стосовно розрахунків з учасниками (засновниками) за внесками до статутного капіталу та дивідендними виплатами в умовах застосування автоматизованої обробки економічної інформації;
- обґрунтовано необхідність і визначено порядок розкриття у фінансовій звітності акціонерного товариства інформації про склад і динаміку власного капіталу; розроблено пропозиції щодо моделювання оптимальної фінансової звітності, які передбачають поєднання таких її елементів, як офіційна річна звітність, додаткові та паралельні спрощені звіти, роз’яснення і примітки;
- запропоновано вдосконалену методику аналізу рентабельності власного капіталу та визначення оптимального складу джерел фінансування підприємства на основі виявлення ефекту структури капіталу;
- внесено пропозиції щодо розширення методичного інструментарію аналізу джерел самофінансування діяльності акціонерного товариства, що базуються на визначенні внутрішніх джерел приросту власного капіталу, й обґрунтовано ефективність їх використання в сучасній системі управління промисловим підприємством.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що реалізація на практиці висновків і пропозицій автора сприятиме вдосконаленню методології та організації бухгалтерського обліку й аналізу власного капіталу в акціонерних товариствах. Впровадження результатів дослідження дасть змогу підвищити оперативність та аналітичність облікової інформації, рівень розуміння акціонерами фінансової звітності підприємства, посилить контроль за формуванням і динамікою власного капіталу акціонерного товариства відповідно

національної системи бухгалтерського обліку в Україні” (державний реєстраційний номер 0199U001045). Зокрема, автор є виконавцем підрозділу “Методологія обліку власного капіталу” даної теми.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертації – проведення комплексного теоретичного дослідження суті власного капіталу як об’єкта бухгалтерського обліку та розробка методичних рекомендацій щодо вдосконалення організації бухгалтерського обліку й аналізу власного капіталу на промислових підприємствах акціонерної організаційно-правової форми діяльності.

Реалізація мети роботи зумовила необхідність постановки та розв’язання таких завдань:

- ◆ виявити особливості організаційно-економічної діяльності акціонерних товариств, що впливають на організацію та методику обліку і аналізу;
- ◆ розкрити економічну природу категорії “власний капітал” і визначити його склад як об’єкта бухгалтерського обліку;
- ◆ розглянути питання, пов’язані з обліком формування і функціонування власного капіталу;
- ◆ критично проаналізувати діючий порядок обліку дивідендів і дати пропозиції щодо його вдосконалення;
- ◆ розробити рекомендації щодо покращення змісту фінансової звітності та методики її аналізу з метою задоволення сучасних вимог до інформації про власний капітал акціонерних товариств на базі використання ЕОМ;
- ◆ виявити основні напрямки вдосконалення аналізу джерел фінансового забезпечення діяльності акціонерних товариств.

Об’єктом дослідження є процес формування та використання власного капіталу акціонерних товариств промисловості України.

Предметом дослідження є проблеми методики та організації обліку й аналізу формування і використання власного капіталу акціонерних товариств електротехнічної промисловості України.

Методи дослідження. Методичною основою дисертаційного дослідження є діалектичний метод пізнання економічних явищ і процесів у безперервному їх розвитку і взаємозв’язку. При вивченні теорії та діючої практики обліку власного капіталу використані загальнонаукові методи аналізу та синтезу, групування і порівняння, а також абстрактно-логічний і балансовий. При моделюванні оптимальної структури капіталу підприємства – групування, прогнозування та розрахунково-варіантний методи.

Інформаційним забезпеченням для застосування зазначених вище методів дослідження є показники фінансово-господарської діяльності промислових підприємств акціонерної форми власності. У процесі дослідження вивчені праці зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів, законодавча база щодо питань організації та методики обліку й аналізу власного капіталу.

Наукова новизна одержаних результатів. Новизна проведеного дослідження полягає у вирішенні комплексу завдань організації бухгалтерського

до вимог законодавства, засновницьких документів та облікової політики промислового підприємства.

Окремі рекомендації і пропозиції ухвалені до впровадження на ВАТ “Ватра”, ВАТ “Іскра”, ВАТ “Першотравенський завод електротехнічного фарфору”, що підтверджують відповідні довідки.

Крім того, деякі положення дисертації використовують в навчальному процесі Тернопільської академії народного господарства.

Особистий внесок здобувача. Усі представлені в дисертаційній роботі рекомендації і пропозиції щодо вдосконалення обліку й аналізу власного капіталу розроблені особисто автором. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію на Міжнародних наукових і науково-практичних конференціях “Економіка, фінанси, державне управління” (м. Львів, 1998 р.), “Проблеми економічної теорії і практики в сучасних умовах” (м. Хмельницький, 1999 р.), “Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: інвестиційні аспекти” (м. Форос, 1999 р.), “Україна на порозі XXI століття: економіка, державність” (м. Вінниця, 2000 р.), “Проблеми державного будівництва в умовах європейського шляху розвитку незалежної України” (м. Київ, 2001 р.).

Публікації. За результатами проведеного дослідження опубліковано 12 наукових праць загальним обсягом 2,75 друкованого аркуша, з них належать автору – 2,6 друкованого аркуша. У фахових виданнях опубліковано 5 робіт загальним обсягом 1,15 д.а.

Обсяг та структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаних джерел і додатків. Обсяг роботи – 167 сторінок машинописного тексту. У роботі розміщено 14 рисунків на 13 сторінках, 16 таблиць на 15 сторінках, 9 додатків на 12 сторінках. Список використаних джерел включає 182 найменування і займає 15 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, визначені мета й основні завдання, об’єкти дослідження, викладено наукову новизну, практичне та теоретичне значення розроблених у дисертаційній роботі рекомендацій.

У першому розділі – “Економічна природа і склад власного капіталу промислового підприємства” – автором досліджено сутність поняття “власний капітал” та його еволюцію у світовій та вітчизняній науці. Обґрунтовано класифікацію і структуру власного капіталу за джерелами його формування.

Питання природи капіталу завжди було одним з найбільш дискусійних і складних. В роботі досліджено зміст поняття “власний капітал” на мікроекономічному рівні з позицій його визначення в бухгалтерському обліку та з точки зору юридичного трактування власного капіталу.

Аналіз світової та вітчизняної економічної літератури свідчить про різноманітність підходів до з'ясування природи капіталу. Разом з тим майже всі автори одностайні у тому, що капітал – це самозростаюча вартість, яка здатна у своєму русі приносити дохід.

Створення в Україні ринкової інфраструктури та трансформація бухгалтерського обліку відповідно до світових стандартів зумовили введення в економічну термінологію поняття “власний капітал”. Сучасне тлумачення останнього дає змогу більш чітко відмежувати внутрішні джерела фінансування діяльності підприємства від залучених у господарський оборот зовнішніх джерел у формі короткотермінових і довготермінових банківських позик, кредиторської заборгованості.

Економічні особливості акціонерної форми власності визначають специфіку організації та проведення облікової політики у формуванні інформаційної системи власного капіталу цих товариств.

На наш погляд, структура і класифікація власного капіталу може визначатись за джерелами його формування і прогнозованими напрямками використання власних коштів акціонерного товариства. Вважаємо, що класифікація і структура власного капіталу акціонерного товариства, з точки зору напрямків цільового його використання, відображають переважно юридичне трактування, що суттєво впливає на організацію бухгалтерського обліку, а з точки зору джерел його формування – вплив економічного підходу в бухгалтерському обліку власного капіталу акціонерного товариства.

Розгляд економічної природи власного капіталу та характеристик складових частин дають можливість чітко визначити його як об'єкт бухгалтерського обліку. Запропонована автором структура власного капіталу товариства дає змогу чітко розмежувати внутрішні та зовнішні джерела фінансування діяльності підприємства, сприяє формуванню достовірної інформації про стан і динаміку власного капіталу акціонерного товариства (рис. 1).

Ринковий підхід до тлумачення власного капіталу дав можливість розглядати його не лише як джерело утворення і фінансування засобів, а значною мірою як зобов'язання перед власниками. Чітке розмежування зобов'язань за суб'єктами (перед власниками чи кредиторами) має важливе значення при визначенні черговості погашення заборгованості акціонерного товариства. На відміну від зобов'язань перед третіми особами, зобов'язання перед власниками відображають практично постійну частину першого розділу пасиву балансу, що не підлягає погашенню під час господарської діяльності суб'єкта.

Важливою обставиною є розмежування зобов'язань перед власниками акціонерного товариства. Одні зобов'язання виникають у ході підписки на акції товариства, їх погашають в результаті внесків власників. Інші визначаються нагромадженням коштів, що перевищують статутні внески через реінвестування в діяльність підприємства частини нагромадженого прибутку. Формування статутного капіталу ніяк не пов'язане з внутрішніми процесами підприємства, і

Рис.1. Запропонована структура власного капіталу акціонерного товариства.

абсолютно не залежить від поточної діяльності акціонерного товариства, а визначається розміром внесків відповідно до установчих документів товариства. Чистий капітал підприємства слід розуміти як приріст власного капіталу у ході ефективної діяльності при збереженні його початкової величини. У складі чистого капіталу необхідно виділити: додатковий капітал і резерви прибутку, що створюються з метою його капіталізації. Додатковий капітал – це величина фактично реінвестованого капіталу. Резерви прибутку відображають частину капіталізованого прибутку, не розподіленого між власниками акцій. Автором також запропоновано формування фондів нагромадження як джерела фінансування інвестицій.

На нашу думку, специфічною частиною власного капіталу підприємства можуть бути кошти цільового фінансування, направлені на поповнення оборотних засобів, капітальні та фінансові інвестиції довготермінового характеру. Відповідно до П(С)БО 2 “Баланс” ці кошти відображені в другому розділі пасиву балансу “Забезпечення наступних витрат і платежів”. За своєю економічною природою цільове фінансування не є зобов’язанням підприємства, тому його потрібно відображати у складі власного капіталу.

У другому розділі – **“Облік власного капіталу акціонерного товариства”** – обґрунтовані напрями вдосконалення організації і методики ведення обліку власного капіталу на підприємствах акціонерної організаційно-правової форми діяльності. Обґрунтована необхідність і визначений порядок розкриття у фінансовій звітності інформації про структуру та динаміку власного капіталу.

Особливість обліку статутного капіталу в акціонерних товариствах визначається юридичним підходом до тлумачення сутності власного капіталу. Так, відображена в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності величина статутного капіталу повинна відповідати його розмірам, які зазначені у засновницьких документах підприємства. Будь-які джерела засобів, що утворюються в процесі діяльності юридичної особи, є лише приростом капіталу і не змінюють при цьому величину початково авансованого статутного капіталу акціонерного товариства. Будь-яка його зміна можлива лише в порядку, зазначеному в установчих документах чи передбаченому чинним законодавством.

Методика обліку власного капіталу пов’язана з особливістю визначення його величини. Залежно від стадії формування статутний капітал може бути відображений оголошеною, підписною, оплаченою чи вилученою величиною. Величина, зафіксована в Статуті акціонерного товариства, представлена в системі бухгалтерського обліку оголошеним капіталом і є внутрішнім джерелом фінансування діяльності підприємства. Підписний капітал відображає номінальну вартість акцій, за якими здійснено підписку.

Засоби, фактично внесені акціонерами, в сукупності утворюють оплачений капітал. Саме ця величина з точки зору формування майна акціонерного товариства є дійсним джерелом придбання активів господарського суб’єкта.

Однією з ознак організації комплексного спостереження за процесом підписки та оплати акцій є необхідність розмежування інформації про статутний капітал щодо різних типів акцій, передбачених засновницькими документами акціонерного товариства. Інший критерій групування і узагальнення інформації – необхідність організації обліку розрахунків з кожним власником акцій. Гарантією дотримання прав акціонерів є достовірність і своєчасність облікового процесу.

Для забезпечення покриття поточних чи майбутніх втрат (збитків) відповідно до чинного законодавства створюється резервний капітал. За своїм змістом – це страховий фонд, який використовується для покриття непередбачуваних збитків і втрат, а також виплати доходів інвесторам, коли не вистачає прибутку. Основним джерелом утворення такого виду капіталу є чистий прибуток.

Законодавство передбачає застосування єдиної методики щодо формування резервного капіталу акціонерних товариств різних галузей промисловості. Разом з тим, співвідношення між власним і залученим капіталом цих акціонерних товариств не однакове. Це призводить до того, що при одному і тому ж відсотку відрахувань до резервного капіталу його частка в загальному капіталі буде різною. Вищезазначене вказує на те, що нині між способом встановлення величини резервного капіталу і величиною можливих у майбутньому непередбачених збитків і втрат, для покриття яких резервний капітал і створюють, існує слабка залежність. Враховуючи викладене вище, на нашу думку, доцільно встановлювати розмір утворення резервного капіталу не в залежності від статутного капіталу, як передбачає законодавство, а від величини чистих активів акціонерного товариства за попередній звітний період. Прийняття цієї пропозиції і впровадження її в практику буде адекватно відображати роль резервного капіталу та дасть змогу йому повністю виконувати свою функцію.

Для забезпечення фінансової стабільності акціонерного товариства доцільним є створення резерву під можливе знецінення окремих видів майна підприємства. Оцінні резерви формують за рахунок прибутку акціонерного товариства з метою збереження власного майна від можливих втрат, інфляційних процесів чи несприятливого впливу зовнішнього ринкового середовища. На нашу думку, величину оцінних резервів потрібно розглядати серед об'єктів обліку власного капіталу. Загальна сума створеного резерву визначає тільки верхню межу сукупної ризикової залежності від інфляційних коливань. У випадку зростання ринкової вартості об'єктів майна, за якими створювали резерви, невикористаний їх залишок приєднують до загальної величини оподаткованого прибутку.

Використання таких резервів у системі обліку українських підприємств і організацій, утворення яких на сьогодні не передбачено законодавством, дасть можливість отримувати за даними балансу достовірну інформацію про вартість майна підприємства, а також буде сприяти реалізації на практиці одного з основоположних принципів обліку – принципу обачності, що вимагає врахування потенційних збитків у момент отримання інформації про можливість їх понесення.

Що стосується природи фонду нагромадження, то слід розглянути характер використання коштів цього фонду для конкретизації його облікової сторони. При використанні вільних коштів фонду нагромадження загальна величина активів товариства не змінюється, оскільки на суму витрачених грошових коштів актив підприємства зростає на таку ж величину майна, створеного за рахунок зарезервованого чистого прибутку.

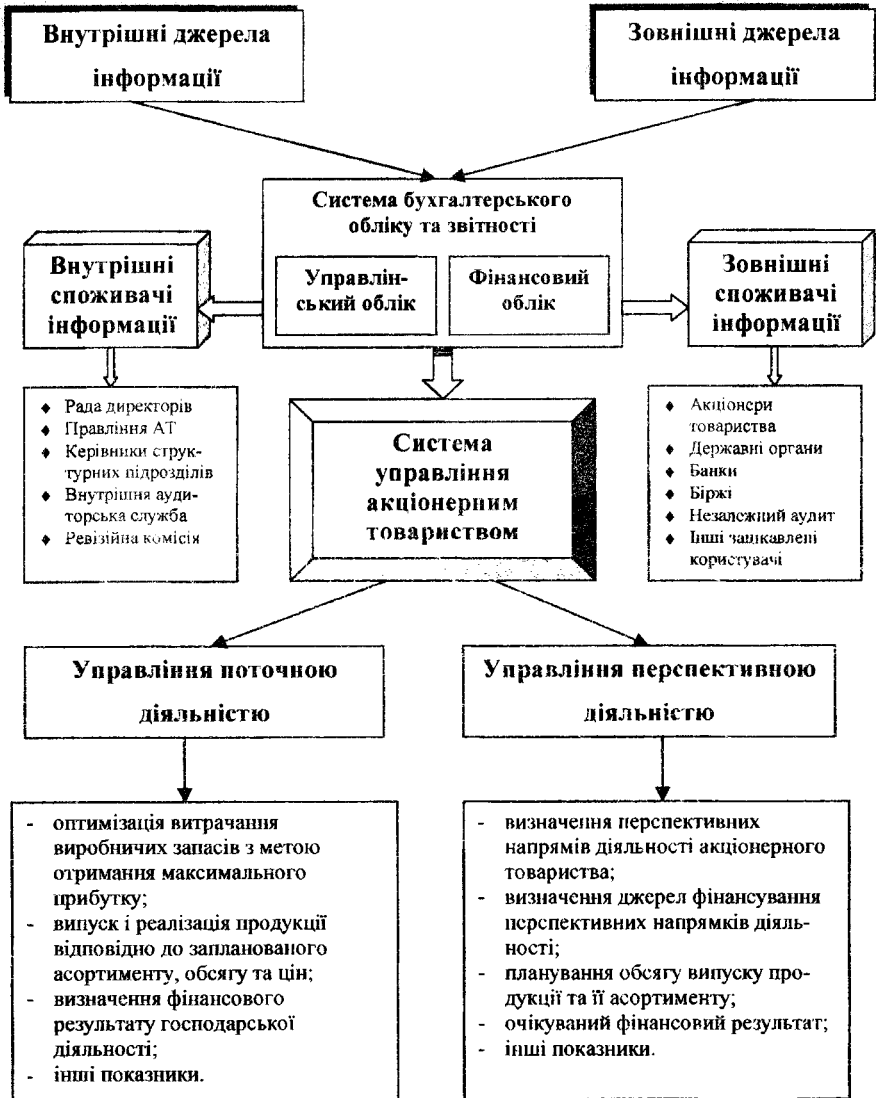
Утворення фондів нагромадження за рахунок чистого прибутку необхідно розглядати як резервування приросту власного капіталу. Кошти цих фондів не витрачаються безповоротно: вони постійно беруть участь у кругообороті капіталу. Приріст фондів нагромадження свідчить про збільшення джерел рефінансування підприємства при зростанні його майна порівняно з розміром початкових вкладень.

У ринкових умовах акціонерна власність потребує широкої поінформованості інвесторів та інших зацікавлених осіб про фінансові результати діяльності підприємства. У дисертаційній роботі обґрунтована необхідність і визначений порядок розкриття у фінансовій звітності акціонерного товариства інформації про склад і динаміку власного капіталу, орієнтованого на задоволення інформаційних потреб різних зацікавлених суб'єктів господарювання. Оскільки однією з головних груп користувачів фінансової звітності є власники підприємства (рис. 2), які мають недостатній рівень розуміння обліково-економічної інформації, у дисертації запропоновано включити у склад офіційної звітності додаткові спрощені звіти, що відображатимуть кількість акцій та інших цінних паперів в обігу, виплату дивідендів за видами акцій, вплив інфляції, інвестиції за об'єктами інвестування, виробництво та реалізацію продукції за основними товарними групами, зміни в організаційній структурі.

Основним принципом стосовно додаткових і паралельних спрощених звітів акціонерного товариства мають бути вигоди, які отримає підприємство в результаті оприлюднення такої інформації. Вигоди, отримані завдяки інформації, повинні перевищувати витрати на її підготовку та оприлюднення. Інформація щодо складних питань, яка має бути включена у фінансову звітність, у зв'язку з її доречністю для споживачів, не повинна виключатись на підставі того, що це надто складно для сприйняття деякими акціонерами.

У третьому розділі – “Аналіз капіталу акціонерного товариства” – розглянуті основні напрямки аналізу капіталу підприємства, розроблені нові підходи до оцінки рентабельності власного капіталу. Автором внесені пропозиції щодо розширення методичного інструментарію аналізу джерел самофінансування діяльності акціонерного товариства з обґрунтуванням ефективності їх використання в сучасній системі управління промисловим підприємством.

Визначення раціональної структури джерел фінансування діяльності підприємства займає особливе місце в системі фінансового аналізу. Актуальність і значимість оптимізації політики залучення позикових коштів пов'язані з необхідністю прогнозування результатів його фінансово-

Рис. 2. Схема використання потоків облікової інформації у процесі управління акціонерним товариством.

господарської діяльності відповідно до поточного фінансового стану підприємства. Важливим елементом системи його оцінки є аналіз рентабельності вкладень капіталу, яка на сучасному етапі є тим фактором, що безпосередньо впливає на фінансову стабільність суб'єкта господарювання.

Автором запропоновано систему показників і методику аналізу для розробки фінансової стратегії формування джерел коштів підприємства (табл. 1). Стратегія фінансового менеджменту в даному контексті зводиться до головного завдання – підвищення рентабельності власного капіталу.

Таблиця 1

**Показники оцінки формування структури капіталу
(ВАТ “Першотравенський завод електротехнічного фарфору”)**

Назва показника	Од. вим.	Фактично за станом на 01.01.2001	Прогнозовані варіанти		
			I	II	III
1. Прибуток від операційної діяльності	тис. грн.	1277,00	1277,00	1277,00	1277,00
2. Відсоткова ставка за кредит	%			10,00	13,00
3. Фінансові витрати (відсотки за кредит)	тис. грн.			749,15	779,12
4. Прибуток до оподаткування	тис. грн.	1277,00	1277,00	527,85	497,88
4. Сума податку на прибуток (ставка податку 30%)	тис. грн.	383,10	383,10	158,36	149,36
5. Чистий прибуток	тис. грн.	893,9	893,90	369,49	348,52
6. Поточні активи	тис. грн.	16003,00	14983,00	14983,00	14983,00
7. Власний капітал	тис. грн.	14983,00	14983,00	7491,50	8989,80
9. Рентабельність активів					
- до прибутку від операційної діяльності	%	7,98	8,52	8,52	8,52
- до чистого прибутку	%	5,59	5,97	2,47	2,33
8. Рентабельність власного капіталу					
- до прибутку до оподаткування	%	8,52	8,52	7,05	5,54
- до чистого прибутку	%	5,97	5,97	4,93	3,88
9. Ефект структури капіталу					
- до прибутку до оподаткування	%			-1,47	-2,98
- до чистого прибутку	%			-1,04	-1,04
10. Питома вага власного капіталу в загальній вартості майна	%	93,63	100,00	50,00	66,66

Засоби, які використовуються для формування капіталу підприємства мають свою ціну. Їх величину чи вартість капіталу, значною мірою, визначають за наявними на підприємстві можливостями вибору джерел фінансування. Окрім середньої вартості сукупного використовуваного капіталу, дуже важливо знати вартість, чи точніше, рентабельність окремих його складових. Відповідно до

цього, автором запропоновано визначати показник рентабельності власного капіталу за формулою:

$$P_{ек} = K_{чп} \times \left(\frac{П_о}{A - КЗ} + E_{ск} \right), \quad (1)$$

де $P_{ек}$ – рентабельність власного капіталу;

$П_о$ – прибуток до оподаткування;

A – середньорічна вартість активів підприємства;

$КЗ$ – середньорічний розмір короткотермінових зобов'язань;

$E_{ск}$ – ефект структури капіталу;

$K_{чп}$ – коефіцієнт чистого прибутку, який дорівнює:

$$K_{чп} = (1 - СП), \quad (2)$$

де $СП$ – ставка податку на прибуток.

Розрахований таким чином показник рентабельності власного капіталу відображатиме частку чистого прибутку, що припадає на капітал, інвестований акціонерами в розвиток підприємства. Якщо величина доходу, отримана у результаті ефективного використання позичкових коштів, перевищуватиме відсотки за їх користування, то в такому випадку ця різниця може бути використана для підвищення ефективності функціонування власного капіталу. У випадку, якщо рентабельність активів менша від плати за користування кредитом чи іншими позиковими коштами, вплив залучення коштів на фінансово-господарську діяльність підприємства оцінюють як негативний. При такій ситуації акціонерне товариство не зможе зберегти навіть початково авансований капітал. Очевидно, що ефект структури капіталу виникає у випадку перевищення рентабельності активів над відсотками за користування позиковими коштами.

При виборі оптимального варіанта структури джерел коштів підприємства доцільно регулювання співвідношення власного капіталу до позичкових коштів здійснювати через відхилення рентабельності активів від відсотків за користування кредитом з урахуванням діючої системи оподаткування. Прогнозування результатів фінансово-господарської діяльності підприємства ґрунтується на його фактичному стані. Навіть, якщо поточне співвідношення власних і залучених коштів є сприятливим для підприємства, то це не знижує рівень ризику з приводу прогнозованої відсоткової ставки за кредит і рівня економічної рентабельності.

Сучасні умови господарювання, непередбачувані темпи інфляції створюють певні труднощі при виборі оптимального співвідношення власного капіталу до залучених коштів, яке не можна розглядати як нормативне стосовно діючої практики вітчизняних підприємств. Якщо абстрагуватися від того, що в даний час практично відсутнє довготермінове кредитування, то його розміри, звичайно, обмежені можливостями погашення з урахуванням банківського відсотку, який на сьогодні є необґрунтовано високим. Але якщо інвестування здійснюють за рахунок цього джерела, то використання довготермінових

кредитів є економічно доцільним. У такому випадку власні кошти необхідно було б вкладати в розширення фінансової діяльності підприємства через придбання цінних паперів, дольову участь у фінансуванні інших суб'єктів господарювання.

Реалізація викладених вище пропозицій може значно підвищити рівень розвитку бухгалтерського обліку й аналізу власного капіталу. Це сприятиме підвищенню ефективності процесу управління промисловим підприємством у цілому.

ВИСНОВКИ

Наукове дослідження питань організації обліку й аналізу власного капіталу на підприємствах акціонерної організаційно-правової форми діяльності дало змогу теоретично обґрунтувати та розробити наступні наукові рекомендації та пропозиції, спрямовані на вирішення ряду методологічних і практичних проблем.

1. Вирішальним фактором успішного здійснення ринкових реформ в Україні є реформація основоположних економічних відносин – відносин власності. Для їх подальшого перетворення особливо важливе значення має відродження і динамічний розвиток акціонерної форми власності, оскільки корпоратизації, у порівнянні з іншими формами організації бізнесу, властиві такі переваги, як обмежена відповідальність власників, безперервність, необмеженість існування та можливість акумуляції значних сум капіталів, використання додаткових джерел фінансування порівняно з некорпорованим бізнесом.

2. Для успішного розвитку акціонерної форми власності в Україні необхідно брати до уваги досвід розвинених зарубіжних країн і більш ніж віковий власний досвід її розвитку. На основі проведеного дослідження історичного аспекту акціонування в Україні визначено необхідність подальшого розвитку цієї форми власності, розкрита законодавча можливість цього процесу.

Закон України "Про власність" передбачає існування державної, приватної та колективної власності. При цьому акціонерні товариства розглядають як один із видів останньої. Відповідно до того, що акціонерна форма підприємництва суттєво відрізняється від інших форм колективної власності, а акціонерні товариства займають найбільшу питому вагу за їх кількістю та обсягом виробництва продукції у більшості галузей промисловості, автор запропонував виділити як самостійну – акціонерну форму власності.

3. Запропонована здобувачем класифікація власного капіталу з точки зору джерел його формування має системний характер і сприяє конкретизації об'єктів обліку в частині внутрішніх джерел фінансування діяльності промислового підприємства. Відповідно до етапів формування власного капіталу його структура може бути представлена двома частинами: початково авансованим (статутним) капіталом, що утворюється в процесі заснування акціонерного товариства, та його приростом у ході ефективної статутної діяльності, який визначений в дисертації як чистий капітал. У його складі слід виділити величину додаткового капіталу, резерви прибутку, створені з метою

капіталізації та кошти цільового фінансування довготермінового характеру, які за своєю економічною природою не є зобов'язаннями підприємства.

4. Процес формування статутного капіталу визначається характером зобов'язань власників перед товариством і динамікою їх погашення за фактом оплати акцій. Тому в дисертації обґрунтована необхідність та рекомендована методика обліку та контролю початково авансованого капіталу з формуванням інформації про стан і зміни оголошеного, підписного, оплаченого і вилученого капіталу щодо кожного типу акцій і персонально за акціонерами.

Дослідження практики здійснення підписки та реалізації акцій власної емісії акціонерними товариствами, а також організації оперативного і бухгалтерського обліку цих процесів, дало змогу визначити основні напрямки вдосконалення організації обліку і контролю за їх проведенням. Для отримання диференційованих даних про величину статутного капіталу акціонерного товариства з метою повного задоволення інформаційних потреб управління процесами його формування і зміни запропоновано ведення рахунків другого порядку: "Оголошений капітал", "Підписний капітал", "Оплачений капітал", відкритих до рахунку 40 "Статутний капітал".

5. У даний час між способом встановлення величини резервного капіталу і величиною можливих у майбутньому непередбачених збитків і втрат існує слабка залежність. Законодавство передбачає застосування єдиної методики щодо формування резервного капіталу акціонерних товариств різних галузей промисловості, хоча співвідношення між власним і залученим капіталом цих товариств не однакове. Це призводить до того, що при одному і тому ж відсотку відрахувань до резервного капіталу його частка в загальному капіталі буде різною. Звідси випливає, що у випадку великої частки залученого капіталу резервний перестає виконувати свою функцію, заради якої він взагалі створений, а також не є додатковою до статутного капіталу та емісійного доходу, гарантією перед кредиторами акціонерного товариства. Автором запропоновано встановлювати розмір утворення резервного капіталу не в залежності від статутного капіталу, як передбачає законодавство, а від величини чистих активів акціонерного товариства за попередній звітний період. Прийняття даної пропозиції та впровадження її в практику буде адекватно відображати роль резервного капіталу і дасть можливість йому повністю виконувати свою функцію.

6. Акціонерні товариства порівняно з підприємствами інших організаційно-правових форм мають характерні особливості організації та методики ведення обліку, це стосується формування статутного капіталу та порядку розподілу чистого прибутку. Відповідно до цього в роботі узагальнені теоретичні розробки і практичний досвід щодо організації обліку розрахунків за внесками до статутного капіталу та нарахування і виплати дивідендів. Розглянуті застосовувані на практиці акціонерними товариствами реєстри для обліку розрахунків з акціонерами за дивідендними виплатами та розроблені варіанти таких відомостей в умовах автоматизованої обробки економічної інформації.

7. Акціонерна форма власності в умовах ринку вимагає широкого інформування інвесторів, інших зацікавлених осіб щодо фінансового стану та результатів діяльності товариства.

Акціонери є однією з найголовніших груп користувачів звітної інформації, яка повинна бути складена таким чином, щоб форма, вид, термінологія її були зрозумілими для акціонерів – фізичних осіб.

Конструювання бухгалтерської звітності, яка сприяла б підвищенню розуміння її акціонерами, можливе при виконанні таких умов: визначенні рівнів розуміння кожної групи; встановленні альтернативних методів, які б могли бути використані при підготовці звітності для користувачів; точному визначенні на основі контрольних досліджень взаємозв'язку між альтернативним методом і реальним рівнем розуміння акціонерами кожної групи; на основі отриманих результатів такого дослідження вибрати оптимальний метод звітності після підрахунку вартості кожної альтернативи; оцінити ступінь, з яким різні методичні підходи у складанні звітності, оптимальні для різних груп, можуть бути об'єднані в звітність у цілому.

На нашу думку, вдосконалення річної фінансової звітності акціонерного товариства має базуватись на взаємопов'язаній комбінації пропозицій із моделювання оптимального складу фінансової звітності. Це передбачає комбінацію таких елементів звітності: офіційна річна бухгалтерська звітність, додаткові звіти, паралельні спрощені звіти, роз'яснення і примітки.

8. Кінцевою метою фінансового аналізу є вирішення завдань, що дасть змогу зацікавленим особам приймати управлінські рішення відповідно до оцінки поточного фінансового стану і результатів діяльності за попередні звітні періоди та його потенційних можливостей на перспективу. Специфічною особливістю сучасного етапу розвитку теорії аналізу є переорієнтація його на якісні показники, що характеризують результати діяльності суб'єкта господарювання і виявлення взаємозв'язку між ними. Тому мета аналізу фінансового стану підприємства на сучасному етапі має бути спрямована не тільки на визначення сукупності показників, що відображають стан, розміщення і використання фінансових ресурсів підприємства, а на отримання таких результатів, які б відображали “вузькі місця” у фінансовому стані підприємства з визначенням конкретних напрямків їх усунення.

У дисертації визначені особливості та розглянуті нові підходи до організації аналізу власного капіталу підприємства, оскільки відмінність методик і критеріїв оцінки рентабельності капіталу та фінансового стану підприємства проявляються у фокусуванні поставлених завдань. Це зумовлено тим, що результати господарювання є наслідком взаємодії багатьох різних факторів, що мають прямі та опосередковані взаємозв'язки, а відповідно, тією чи іншою мірою здійснюють більший чи менший вплив на підсумкові фінансові результати.

9. Фінансова стабільність підприємства визначається сукупністю показників, що свідчать про його можливості підтримувати нормальну виробничу рівновагу. Головною передумовою забезпечення стабілізації фінансового стану суб'єкта господарювання є раціональне співвідношення власного та залученого

капіталу. Відповідно до цього розроблено систему показників і методику аналізу для вироблення фінансової стратегії формування джерел коштів підприємства на основі виявлення ефекту структури капіталу. Останній виникає через перевищення економічної рентабельності активів над відсотковою ставкою позикових коштів. Тому при виборі оптимального варіанта фінансової структури джерел засобів доцільно регулювання співвідношення залучених коштів до власного капіталу здійснювати через відхилення економічної рентабельності активів від процентної ставки за кредит з урахуванням діючої системи оподаткування.

Запропонована система показників фінансової стабільності забезпечує достатній рівень аналітичної та оцінної функції економічного аналізу промислового підприємства. З її допомогою можна зробити висновок про фінансовий стан суб'єкта господарювання з позицій потенційного інвестора та з позицій апарату управління.

10. У сучасних умовах господарювання самофінансування є найважливішим фактором, що свідчить про здатність підприємства до неуплиного економічного поступу, та часто є єдиним джерелом забезпечення збереження і приросту майна суб'єкта господарювання. Тому в дисертаційній роботі внесені пропозиції щодо розширення методичного інструментарію аналізу джерел самофінансування діяльності акціонерного товариства з обґрунтуванням ефективності їх використання в сучасній системі фінансового менеджменту промислового підприємства.

Практична значимість проведеного дослідження полягає в тому, що використання на практиці результатів наукової роботи дасть можливість поглибити організацію і методологію бухгалтерського обліку й аналізу власного капіталу в акціонерних товариствах, що забезпечить економічну обґрунтованість прийняття рішень.

Впровадження рекомендацій дасть змогу підвищити оперативність і аналітичність облікової інформації, ступінь її достовірності з метою посилення контролю за формуванням і динамікою власного капіталу акціонерного товариства. Безпосередньо зацікавленим особам результати дослідження допоможуть формувати об'єктивну інформацію про власний капітал для проведення аналізу і прогнозування з метою прийняття адекватних управлінських рішень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У фахових виданнях:

1. Питель С.В. Проблеми функціонування акціонерних товариств і їх власного капіталу // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил: Збірник наукових праць кафедри управління трудовими ресурсами і розміщення продуктивних сил ТАНГ. – Тернопіль: Економічна думка, 1998. – С.333–339. -- 0,3 д.а.

2. Питель С.В. До питання обліку розрахунків з акціонерами // Вісник Технологічного університету Поділля: Економічні науки. – Хмельницький: Вид-во ТУП, 1999. – С. 79–81. – 0,2 д.а.

3. Питель С.В. Аналіз окупності інвестованого капіталу // Наукові записки. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – С. 113–114. – 0,15 д.а.

4. Питель С.В. Облік резервного капіталу акціонерного товариства // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – Випуск №11. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – С. 134–136. – 0,3 д.а.

5. Питель С.В. Дивідендна політика та її відображення в обліку // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – Спеціальний випуск № 16. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – С. 83–85. – 0,25 д.а.

В інших наукових виданнях:

6. Питель С.В. Поняття та склад капіталу акціонерного товариства // Проблеми економіки України: Збірник наукових праць. – Випуск 7. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – С. 58–61. – 0,2 д.а.

7. Питель С.В. Питання ефективного інформаційного забезпечення національного фондового ринку // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – Спеціальний випуск №10. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – С. 56–58. – 0,2 д.а.

8. Питель С.В. Аналіз рентабельності власного капіталу // Економіка і ринок: облік, аналіз, контроль / Науковий журнал ТАНГ. – Випуск 1 / За редакцією д.е.н., професора Фаріона І.Д.. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – С. 415–418. – 0,25 д.а.

9. Питель С.В. Особливості обліку власного капіталу відкритих акціонерних товариств // Розвиток науки про бухгалтерський облік: Збірник тез і текстів виступів на науковій конференції. – Частина 1. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – С. 233–236. – 0,2 д.а.

10. Підлужна Н.М., Питель С.В. Використання облікової інформації в процесі управління акціонерним товариством // Проблеми економіки України: Збірник наукових праць. – Випуск 8 / Від. за вип. Пушкар М.С. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – С. 26–29. – 0,2 д.а., у т.ч. автора 0,1 д.а.

11. Панасюк В.М., Питель С.В. Управління капіталом акціонерного товариства // Проблеми економіки України: Збірник наукових праць. – Випуск 8 / Від. за вип. Пушкар М.С. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – С. 29–31. – 0,15 д.а., у т.ч. автора 0,1 д.а.

12. Питель С.В., Дупай М.М. Організація та напрямки аналізу капіталу підприємства // Проблеми державного будівництва в умовах європейського шляху розвитку незалежної України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Випуск 6. – Київ, 2001. – С. 72–77. – 0,4 д.а., у т.ч. автора 0,3 д.а.

АНОТАЦІЯ

Питель С.В. Облік і аналіз власного капіталу: методика та організація (на прикладі акціонерних товариств промисловості України). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.06.04 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит. – Тернопільська академія народного господарства, Тернопіль, 2001.

У дисертації досліджено методичні та організаційні проблеми ведення бухгалтерського обліку й аналізу власного капіталу на промислових підприємствах України.

Обґрунтована класифікація власного капіталу підприємства з точки зору джерел його формування та напрямків цільового використання. Визначена потреба вдосконалення річної бухгалтерської звітності акціонерного товариства, що базується на взаємопов'язаній сукупності та комбінації пропозицій щодо моделювання оптимальної фінансової звітності.

У роботі внесені пропозиції стосовно розширення методичного інструментарію аналізу джерел самофінансування діяльності акціонерного товариства з обґрунтуванням ефективності їх використання в сучасній системі фінансового менеджменту промислового підприємства.

Основні результати дослідження ухвалені до впровадження в діяльність обслуговуваних підприємств України.

Ключові слова: власний капітал, інвестиції, акціонерне товариство, методика, організація, бухгалтерський облік, ефективність, фінансовий аналіз, оцінка, підприємство.

А Н Н О Т А Ц И Я

Цытель С.В. Учет и анализ собственного капитала: методика и организация (на примере акционерных обществ промышленности Украины). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.06.04 – бухгалтерский учет, анализ и аудит. – Тернопольская академия народного хозяйства, Тернополь, 2001.

В диссертации исследованы методические и организационные проблемы ведения бухгалтерского учета и анализа собственного капитала на промышленных предприятиях Украины.

Обоснована классификация собственного капитала с точки зрения источников его формирования и целевого использования. Определена необходимость совершенствования годовой бухгалтерской отчетности акционерных обществ, основывающееся на взаимосвязанной совокупности и комбинации предложений по моделированию оптимальной бухгалтерской отчетности.

В работе внесены предложения по расширению методического инструментария анализа источников самофинансирования деятельности акционерного общества с обоснованием эффективности их использования в современной системе финансового менеджмента промышленного предприятия.

Основные результаты исследования утверждены к внедрению в деятельность обследуемых предприятий Украины.

Ключевые слова: собственный капитал, инвестиции, акционерное общество, методика, организация, бухгалтерский учет, эффективность, финансовый анализ, оценка, предприятие.

SUMMARY

Swyatoslav W. Pytel'. Accounting and Analysis of Joint - Stock Capital: Methods and Organization (on the database of industrial joint-stock companies of Ukraine). – Manuscript.

Dissertation for a Candidate of Economic Sciences Degree on the specialty 08.06.04 –accounting, analyses and audit. – Ternopil Academy of National Economy, Ternopil, 2001.

In the dissertation there have been investigated the methods and organizational problems of joint - stock capital accounting and analysis implementation on industrial enterprises of Ukraine.

The main purpose of the research is an accomplishing of diversified theoretic study of joint - stock capital nature as an object of book-keeping, and the elaboration of methodical recommendations concerning the modernization of accounting and analysis of private capital on industrial joint - stock companies.

The main tasks to be solved:

- to spot the joint - stock companies organizational and economic activities peculiarities defining the specification of accounting & analysis organization and methods;

- to reveal the economic nature of “joint - stock capital” category and define its content being an object of accounting;

- to study the procedure of joint - stock capital forming and functioning;

- to analyze critically the valid procedure of dividend accounting and give the suggestions about its modernization;

- to elaborate the recommendations improving of financial accounting contents and methods of its analysis with the purpose to match modern demands to information about joint - stock capital on the computer base;

- to spot the main directions of modernization at financial supply analysis on joint - stock companies activity.

The novelty of accomplished research lies in solving of a number of tasks at joint - stock capital accounting and analysis organization, theoretical verification and development of recommendations aiming at its modernization on the new methodology and organization. In the scientific research, the accounting concept as database for decision making in sphere of management has obtained the further development.

In the research there has been verified the classification of joint - stock capital from the viewpoint of its sources and purpose usage directions. There also has been defined the necessity of annual accounting report modernization based on interconnected totality and combination of suggestions at modeling of optimal accounting reports.

The accomplished research of subscription and sales of joint - stock securities emission as well as their operation accounting procedure has given possibility to clarify the main trends for accounting and control modernization. It was made to obtain more

differentiated data about the amount of statutory funds of joint - stock company for sufficient satisfaction of information demands about management and amendments of second order accounting management: “Announced Funds”, “Subscribed Funds”, “Paid - out Funds”, being eligible to 40th - account “Statutory Funds”.

The research project defines the peculiarities and new approaches to joint - stock capital analysis as the difference between assessment methods and criteria of enterprise capital efficiency and financial condition is likely to be developed under the focusing of predetermined tasks. It is caused by the fact the business results are to be the consequence of intersection of various factors having direct or indirect interconnections — and therefore — they gradually have certain influence on final financial results.

There have been made the suggestions concerning the extension of methods instruments for corporation self - financing with the verification of their usage efficiency in modern system of financial management at an industrial enterprise.

Some recommendations and suggestions being worked out in the dissertation have been approved for the implementation on corporations Vatra, Iskra, Pershotravenskyi Zavod Electrotehnichnogo Farforu which is verified with the relevant certificates.

The main ideas of the research project were reported by the author on International Conference “Economics, Finance, State Regulation” (Lviv, 1998), International Scientific & Practical Conference “The Problems of Economic Theory and Practice under Modern Conditions” (Khmelnitskyi, 1999), International Scientific Conference “The Problems of Economic Integration of Ukraine into The European Union: Investment Issues” (Foros, 1999), International Scientific & Practical Conference “Ukraine on the Threshold of XXI c.: Economic, State Independence” (Vinnytsya, 2000), International Scientific & Practical Conference “The Problems of State Construction under European Way of Development of Independent Ukraine” (Kyiv, 2001).

The results of the accomplished research were published in 12 scientific articles with total volume of 2,75 printed items, where 2,6 belong to the author.

The contents and structure of the project: the dissertation consists of Introduction, 3 Chapters, Summary & Suggestions, Bibliography and Annexes. The project comprises 167 pages of typed text as well as 14 Figures, 16 tables, 9 Annexes. The Bibliography counts 182 items.

Key words: joint-stock capital, investment, corporation, methodology, organization, accounting, efficiency, financial analysis, assessment, enterprises.

Підписано до друку 20.09.2001 р. Формат 60x90/16.
Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Замовлення № 2111.

**Західний регіональний центр інформаційних технологій
"Інфотехцентр", вул. Шашкевича, 3, м. Тернопіль.
Тел. 43-10-52, 22-51-91.**